

## ГЕРДЕР ЙОГАН ГОТФРІД

**Гердер Йоганн Готфрід** (нім. *Herder, Johann Gottrid*; 25.08.1744, Морунген, Сх. Прусія – 18.12.1803, Веймар) – нім. філософ, письменник і літературознавець, творець оригін. історії філософії, батько-засновник історії культури, основоположник етнічної концепції нації та культурницького націоналізму. Після закінчення богословського ф-ту Кенінгсберського ун-ту (1764), Г. викладав у Ризі, згодом був висвячений на лютеранського пастора. За посередництва Гете отримав посаду голови церк. відомства у Веймарі (1776), обраний почесним членом Берлінської академії (1787). Захоплено вітав Велику Фр. революцію 1789 р., акт. гром. діяч, у т.ч. як гол. літерат. об'єднання «Буря і натиск». Хоча Г. починав як учень представників Просвітництва, у подальшому відкинув просвітн. ідеал єдиної науки, що охоплює всю реальність, і слідом за Дж. Віко відстоював принципову відмінність між методом дослідження фіз. природи і способами осягнення духу людини.

Основні праці: «Трактат про походження мови» (1772), «Ще одна філософія історії» (1774), «Ідеї до історії філософії людства» (1784-1791).

Твори Г. мають істотний політол. потенціал, що стало особливо очевидним в суч. епоху стрімкої глобалізації, гуманізації та демократизації сусп. відносин. Розвиток людства, на думку Г., нерозривно пов'язаний зі світ. процесом. Природний характер будь-якої системи він поширює і на сусп-во, яке розвивається в поєднанні циклічної та поступальної моделей. Реальною основою істор. існування народів є географ. середовище і культ. діяльність, у першу чергу, нар. творчість. Г. – один із перших спробував представити сусп-во системно, а не як просте об'єднання індивідів.

Особливо актуальною нині є ідея Г. про різноманітність та рівновартісність культур, про можливість і потребу їх мирного співіснування. Він підкреслює факт глоб. взаємодії та взаємозв'язку націон. культур, їх роль у забезпеченні прогресу людства. У праці «Мова і національні індивідуальності» Г. зазначив: «...народ передає свій духовний набуток ін. народів. Так у великому поступі націй набувають вищого рівня мистецтво, наука, культура і мова – це найкращий спосіб їх удосконалення, який вибрала природа». Мислитель рішуче заперечував імперську форму держ. устрою, що стоїть на заваді збереження та вільного розвитку етнонаціон. культур.

Г. увійшов в історію етнополітології як творець етнічної теорії нації. Він обґрунтував ідею належності кожної людини до певної спільноти, наголошуючи, що найбільш природною і важливою з-поміж них є етнічна група або нація. Кожне з цих утворень має свій народний дух – спосіб життя, почування та поведінки. Гол., визначальною рисою нації є мова, позаяк саме в ній «сконцентровано розум даного народу та його характер». Для формування та розвитку націй важливою є також спільність етнічного походження та території. Концепт. значення мають і думки мислителя про сутність та істор. роль націон. д-ви. «Найбільш природною є д-ва, яка складається з одного народу з єдиним нац. характером... Народ – це природне утворення, подібне родині, тільки набагато ширше», – зазначав Г. в «Ідеях до історії філософії людства». Кордони д-ви мають співпадати з «етнічними кордонами». Хоч таку позицію І. Кант вважав «ірраціон. романтизмом», однак подальша історія народів і людства підтвердила об'єкт. закономірність утвердження в умовах індустр. сусп-ва д-в націон. типу, основою яких є та чи інша етнічна спільнота, її мова та культура.

У праці «Про походження мови» Г. уперше увів у наук. обіг термін «*націоналізм*», що стало підставою для окремих етнополітологів вважати його автором «основної праці про націоналізм» та фундатором нім. націоналізму культурницького типу. Хоч у цьому є певний резон, проте слід мати на увазі, що ідеї Г. є зразком досучасного націоналізму,

адже він проявився до Великої Фр. революції, яка започаткувала народження модерних націй, політ. та ін. різновидів націоналізму.

У праці «До філософії історії людства» Г. дав характеристику слов'янських народів як гуманних, гостинних, мирних і волелюбних. Це сприяло зростанню наук. інтересу до цих спільнот у Зах. Європі, зокрема і до укр. народу. У «Журналі моєї подорожі» (1796) Г. зазначав: «Україна стане новою Грецією – у цій країні чудовий клімат, щедра земля, і її великий, музично обдарований народ прокинеться колись до нового життя». Твори Г. стали ідейною основою укр. романтизму першої пол. ХІХ ст.

Крім поняття «культура», яке було поширене в нім. наук. дискурсі, мислитель використовував категорію «цивілізація» (що було властиве філос. творам французів і британців), яка серед ін. висвітлювала і політ. характеристики поступу людства. Г. належить першість використання у наук. тексті терміну «політ. культура». Філософ був рішучим противником нав'язування народам культ., прав. і політ. стандартів з боку домінуючих д-в. На його думку, «краще було б, якби націон. дух розвивався сам із себе, безперешкодно і в чистому вигляді».

*Лит:* Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества. (Сер. «Памятники исторической мысли»). – М. : Наука, 1977. – 705 с.; Гердер Й. Г. Мова і національна індивідуальність // Націоналізм. Антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2000. – С. 37–45; Картунов О., Римаренко Ю., Степико В. Гердер Йоганн-Готфрід // Мала енциклопедія етнодержавознавства / відп. ред., кер. авт. кол. Ю. І. Римаренко. – К. : Генеза; Довіра, 1996. – С. 834–835.